

(GNOSZTIKUS-KABBALISTA VÁNDORMOTÍVUM A TRAGÉDIÁ-BAN)

Szerb Antal említi *Irodalomtörténet*-ében (Gondolat, 1972. p. 381), hogy Madách *Ember Tragédiájá*-nak filozófiai költeményként előképe Goethe *Faust*-ja.

Érdekes, hogy a középkori alkimisták, misztikusok közt, akiknek legendáira Goethe támaszkodott, ott volt a XVI. századi prágai Löw rabbi is, aki állítólag az agyagembert, a „gólemet” készítette.

Valójában – s ez érdekes a madáchi Ádám-koncepció szempontjából – a gólem eredetileg „Ádám teste” volt a bibliamagyarázó középkori kabbalisták számára, akik a 139. zsoltárt értelmezték így. „Alaktalan (= golem) testemet már látták szemeid, könyvedben minden meg volt írva” (139:16).

Az Adam Kadmon (Ósi Ember) egy világnagy-ságú lény – aki a világ összes történéseit is „tartalmazza” – s tíz kelyhet tart: a Végtelen, az Értelem és a Bölcsesség a fejénél, oldalt jobb karjánál a Szigor, szíve fölül a Kegyelem, köldökénél a Szépség, oldalt a Hírnév és a Győzelem, alul középen a termékenység szimbolizáló Alap, végül lábánál a Birodalom kelyhe található. A legenda szerint a Szigorú Igazság kelyhe túlcsoordult, és az Adam Kadmon „árnyékaként” létező „Adam Beliál” üres terébe (tehiru) csordult, ahol így létrejöttek a Gonosz formátlan kagylói – a gólem –, melyek fogva tartják a jók – köztük a Messiás – lélekszikká-ját. (Ádám és a Messiás más legendákban is azonos, magában a Bibliában is egyenes út vezet tőle Dávidig, akinek „fia” a megmentő, héberül „jesuá”, amire a Jézus név is utal.)

A legnagyobb mai kabbala-szakértő, Gershom Scholem írja (*Sabbatai Svi*, Boliingen – Princeton 1975. p. 301): „A kozmikus tikkun (gyógyítás) nagy műve, melyet Izraelnek végre kell hajtani a Törvény és a parancsolatok erejének tiszteletével csak az „üres tér” (a tehiru) felső részére vonatkozik. Az alsó rész formátlan és kaotikus – gólem – állapotban marad kagylóival, amíg el nem jön a Messiás, aki tökéletesítheti.”

S így folytatja a középkori doktrína ismertetését (i. m. p. 309): „Mert a kagylókat (kelipót) gólemnek, vagyis alaktalan tömegnek hívják, nyers anyagnak... amely által (a messiás által) lesz tökéletesítve majd... Isten gyönyörű teremtmé-

nyei ebből a nyers anyagból teremtődnek... A messiás is ebből szakított sok szent szikkát (lélekszikkát)... hogy beteljesüljön az Írás (Ézs. 27:1): »Az Úr kardjával... megbünteti a kígyót, Leviantát.«.”

Az Ádám–Messiás–gólem mítoszhoz tartozik még az a hit is, hogy (p. 310): „A messiás lelke, mely a kagylók – a gólem – közé süllyedt, minden nemzedékben szikkákat küld ki... Ha a nemzedék megérdemli és a szikk kitartó volt az Úr szolgálatában, lehet, hogy ő lesz a megmentő.” Szintén Scholem írja másutt (*Messianic Idea in Judaism*, Schocken, New York 1971 p. 336): „A gólem... nem más, mint Ádám képmása, az Első Ember, Adam Kadmon.”

Az Ádám–mítoszok megtalálhatók a Graves–Patai-féle *Héber mítoszok* című kötetben (Gondolat, 1969. p. 52): „Mialatt Ádám magatehetetlen különként hevert, s óriási teste a világ egyik végétől a másikig ért, a teremtés műveletét azért meg tudta figyelni. Isten azokat az igazakat is megmutatta neki, akik majd tőle fognak származni, ... hogy Ádámot tájékoztassa...”

Nem valószínű, hogy Madách zsidó forrásokból értesülhetett e vándormítoszlól, Ádám „tájékoztatásának” és messiás–utódainak minden nemzedékbeni eljövételének mítoszairól. Gnosztikus eredetű keresztény variációk is léteznek, s az sem kizárt, hogy „isteni szikkra” révén, vagy középkori misztériumjáték–közvetítéssel jutott erre az ötletre a szerző.

Mégis érdemes megjegyezni, hogy a XIX. században, Madách idejében a prágai „gólemes” Löw rabbi leszármazottjai is a Felvidéken éltek, mint ezt Raj Tamásnak a családja előkerülését említő közléséből tudjuk (Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, *Hírlevél*, 1989 tavasz).

Nem valószínű Madách s a gólem-család személyes találkozása (ha nincs is messze fogattal a morvaországi Czernahora Nógrádtól), mégis érdekes ez az egybeesés.

Jehuda Löw Becalélt (1512–1609) „Dávid szikkájának” mondták, neve is azért „Júda Oroszlánja”, mert sokan „messiásnak” tartották – bár életében volt még vagy öt másik „messiás”-jelenség is. (Mordechai Dato, 1575-ben, David Reubeni 1532-

ben, Solomon Molkho és a holland David Joris 1556-ban, de az ismertebb misztikusokat, Abrabanel és Luriát is annak tartották tanítványaik.)

Azt írta a magas Löw rabbi (Maharal): „Azt mondom, hogy Józua és népe számára a Nap megállt, míg a világ többi része számára folytatta mozgását... Egy tárgy két különböző szempontból különböző tulajdonságokkal rendelkezhet: a természet és a nem természet ez a két különböző szempont.” (*The book of divine power*, Putnam, New York, 1975. p. 32/36.)

Feleségének őse (s utódainak őse) Rasi volt (a troyes-i Izsák rabbi, 1040–1150), az egyik legjelentősebb bibliamagyarázó, akire Luther is épített, s akinek idejében 1096-ban volt a Shapira-féle messiás-fellángolás. Nem beszélve Boullon Gottfried keresztshadjárataról, amelyről Rasi azt jósolta, hogy vezetője harmadmagával jön majd vissza.

Azt írta Rasi: „Az angyalok sosem esznek, csak úgy tűnik, mintha ennének – ebből következik, hogy nem kell elutasítani a környezet szokásait.” (Leo Rosten: *Sayings of the Jews*, p. 89.)

Egy ellenőrizhetetlen forrás alapján Chajim Bloch (*Golem*, 1918) azt állítja, hogy Löw őse volt Háj Gáon is, Serira gáon fia, aki előtt egy emberöltővel Egyiptomban elterjedt, hogy a messiás: Abu Issa (VII. sz.), akit, mint más „álmessiásokat”, halálra köveztek.

Háj gáon azt írta: „Ha egy királyhoz közeledsz, oroszlánhoz közeledsz – mások félnek tőled, de te még jobban félsz.”

Rasi őse viszont a megbízható *Encyclopaedia Judaica* szerint Szandelar rabbi volt, akit a Talmud is említ (kb. 60–140), s akinek Akiba rabbi volt a barátja – talán Hadrianushoz is együtt mentek –, aki szerint Bar Kochba volt a Messiás.

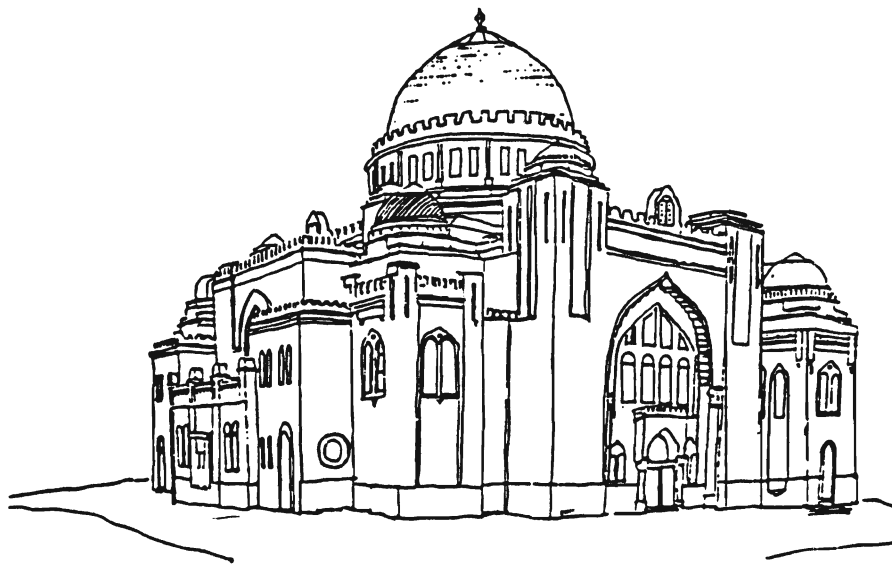
Szandelár rabbi azt mondta: „Csak az a gyülekezet marad fön, mely Isten nevében gyűlik össze.”

Természetesen a messiás-családhoz (s így az Ádám-gólem legendához) tartozik a keresztények Jézus-legendája, valamint az őt megelőző messiási megmentők, mint Hizkija király (i. e. 697, 1. 2Kir 18) és Jósias (i. e. 835 2Kir 13), az elveszett-de-megkerült Dávid-házi, akiről Racine az *Athalie*-ben írt, s persze Dávid.

(Zárójelben jegyzem meg, hogy a Madách-korabeli Löwök dédunokái, a Keller-Kecskeméti család szerepelnek József Attila életrajzában vagy Bartók levelezésében, a fiatalabbak pedig Justus Pál és Sárközi Márta köreiből tartoztak, bár a családi legendát már elfelejtették. Érdekes viszont, hogy környezetükben, éppen a Szerb Antal villája szomszédságában is volt egy önjelölt Messiás: Vaslav Nijinsky (1890–1951), a táncos).

Két fő oka volt, hogy Madách nem találkozhatott ezzel az ősi „Ádám-családi” legendával: egyrészt a keresztények akkoriban nem érdeklődtek szívesen az „idősebb testvér”, a zsidók iránt. Másrészt, épp a keresztényektől való féltelmükben a zsidók mindent megtettek, hogy – vitákat, sőt gyűlöletet provokáló – messiás-hitű „kabbalista” hagyományait mint középkori babonákat egy racionalisztikus új valláskép jegyében feláldozzák, elfelejtik. [Rádásul a források szerint a Löw családra csak a múlt század második felében „ragadt rá” a gölem-legenda (addig egy másik csodarabbiról, a chelmi Eljáhuáról mesélték). Gyakorlatilag, ha tudtak is a családfáról – bár később ez is elfelejtődött –, nem volt okuk (s érdekük), hogy jelentőségét komolyan vegyék.]

Mindazonáltal, mivel oly sok párhuzamot mutat a madáchi *Tragédiával*, e családi legendát kötelességemnek tartottam e viszonylatban bemutatni.

GYÖNGYÖS 1931